

Edin Radušić, *BOSNIAN HORRORS, Antiturski narativi o Bosni u britanskom javnom diskursu i njihove političke posljedice 1875-1878*, Sarajevo: Udruženje za modernu historiju / Udruga za modernu povijest, 2019, 230 str.

Edin Radušić se svrstava u rang vodećih stručnjaka po pitanju izučavanja i istraživanja nacionalnog identifikovanja, nacionalnih narativa, diskursa, percepcije *drugog/drugačijeg/drugosti*. Ova knjiga je još jedna u nizu odličnih studija o Bosni i Hercegovini koja može mnogo pomoći za razumijevanje određenih kulturno-tradicionalnih predrasuda, narativa i mišljenja Zapada o Bosni i Hercegovini i njenom stanovništvu vrlo živih i prisutnih i u XXI stoljeću. Preporučujemo da se prije čitanja ove knjige pročita knjiga istog autora *Bosna i Hercegovina u britanskoj politici od 1857. do 1878. godine – od branitelja i zaštitnika do tužioca i sudije*, čime bi se dobila odlična polazna tačka u razumijevanju problematike koja je razrađena u *Bosnian horrors*.

Knjiga *BOSNIAN HORRORS* sastoji se od *Sadržaja, Uvoda*, četiri glave, prve dvije sadrže po četiri poglavlja sa različitim brojem potpoglavlja, dok druge dvije sadrže po dva poglavlja sa različitim brojem potpoglavlja, također dva *Zaključka*, jedan napisan na bosanskom, a drugi na engleskom jeziku, *Izvori i Literatura, Registar ličnih imena i Registar geografskih pojmova*.

U *Uvodu* svog teksta Radušić pobliže objašnjava način istraživanja, smjer i uopćeni razvoj srži svoje teme. Napisan je dosta precizno i detaljno, ali ne i preopširno, već dovoljno, toliko da se dobije potrebno znanje za razumijevanje glavnine teksta njegove knjige. Iako je već poznat kao autor koji se bavi diskursima i narativima, posebice nacionalnim, naglašava kako nije isključivo tragao za skrivenim tajnama unutar tekstova, diskursa i narativa, već se posvetio konkretnim dijelovima koji to predstavljaju. Istraživanje za ovu knjigu proteklo je u tri faze, ukoliko se osvrnemo na tekst, tri dijela. Prvi dio se odnosi na britansku javnu i političku percepciju Bosne i Hercegovine, bosanskih Slavena, hrišćana i muslimana, i njihovih

međusobnih odnosa u kontekstu hrišćanskog ustanka u Bosni. Drugi dio se odnosi na antitursku agitaciju nakon bugarskih zločina 1876. i diskurs o barbarskim zločinima u Bosni i Hercegovini, te ukupni utjecaj na prihvatanju teze antiturskog fronta. Treći dio je posvećen političkim posljedicama dominantnih antiturskih i antimuslimanskih diskursa za Bosnu i Hercegovinu, sagledavanje mogućnosti izvedbe ideje humanitarne intervencije jedne zapadne sile, davanje mandata Austro-Ugarskoj Carevini za provedbu iste, odnosno vojne okupacije. Sveukupno smješteno u kontekstu osmanizma, orijentalizma, imperijalizma, nacionalizma, balkanizma evropskog XIX stoljeća.

Istaknuta je jedna važna novina u politici evropskih država XIX stoljeća spram *neevropskih* država (Osmansko Carstvo), a to je ukazivanje na ugroženost ljudskih prava, počeci humanitarnih intervencija i agitacija. Masovni mediji i javnost istupaju kao jedan od utjecajnih faktora političkih promjena i zaokreta u političkim kursevima. Štampa je, primjećuje Radušić, u Viktorijanskoj eri imala veliku moć mijenjanja, kreiranja, opovrgavanja, podizanja, prihvatanja političkih i javnih mišljenja i stavova na raznim linijama. Da li je bila u pitanju vlast i njeni stavovi i potezi, opozicija, parlament, društveni slojevi, strane vlade, itd, antiturski/antiosmanski diskurs štampe bio je poprilično uočljiv, potkrijepljen općim diskursom o *Bugarskim zvjerstvima* unutar kojeg i *zvjerstva* u Bosni imaju svoje mjesto. Radušić naglašava da zavisno od vremenskog perioda štampa zadobija određeni kurs, primijetno je da jedne novine zauzimaju, uvjetno rečeno, *provladinu* stranu, druge su oponirane sa izgrađenim antiturskim stavom, dok su se opet treće više kretale u neutralnom pravcu informiranja. Analizira *The Times*, *Daily News* i *The Pall Mall Gazette*, najmoćnije novine viktorijanske Britanije, izvlači iz njihovih tekstova konkretne dijelove antiturskog, antimuslimanskog, antiosmanskog narativa i stavlja ih u kontekst evropske i svjetske britanske politike. Autor uočava da se lažni humanitarizam i moralnost pojavljuju u diplomatiji, upravo u ovim novinama, koje ne daju moralnu ocjenu najvišeg stupnja pojedinim stranim državama (Rusija). Jasno se vidi fokus na prostor Bosne i Hercegovine u analizi tekstova britanske

štampe. Istaknuli bismo komparaciju vodeće tri britanske novine za politička rješenja “popularnih” problema vanjske politike V. Britanije, zatim diskursa o Osmanskom Carstvu, ustanku u Bosni i Hercegovini, zločinima (Bugarska i Bosna i Hercegovina), te položaju hrišćana i muslimana. Time dobijamo jednu širu sliku i kontekst kako su slojevi britanskog društva bili informirani i kako su (potencijalno) *disali* politiku i političke diskurse.

Prva vijest o *Bugarskim zločinima* došla je putem *Daily Newsa*, 23. juna 1876. godine, čime je započelo ogromno javno interesovanje na svim nivoima za događaje u Bugarskoj. Štampa je moćno oružje u pokretanju mase i promoviranju određenih političkih ideja, stavova. Radušić je ovo dobro primijetio kod *Daily Newsa*, 11. jula 1876, u jednom članku ovih novina gdje piše: “Ako ministri šute, ili govore nejasnim jezikom, vrijeme je da se čuje ogorčeni glas protesta nacije, putem drugih kanala”. Javno ispoljavanje u mitinzima je zadobilo na snazi tokom 1876. godine, osjetno je ojačan antiturski, antimuslimanski, antiosmanski diskurs, upravo zbog *zvjerstava* i zločina u Bugarskoj. Mitinzi su prepoznati kao još jedan, uvjetno rečeno, masovni medij, o kojem su izvještavali drugi masovni mediji (štampa). Za Radušića oni predstavljaju dobar izvor za proučavanje razmišljanja, zatim gibanja, stavova, diskursa i narativa unutar britanskog društva XIX stoljeća po pitanju općeg stanja u Bugarskoj i u Bosni i Hercegovini. Htjeli bismo naglasiti da sve do čitanja dijelova ovog teksta nismo imali saznanja o tome da je britanska javnost, kao i štampa, u jednom trenutku imala izraziti antiosmanski stav. Radušić ostaje dosljedan onome što je napisao u *Uvodu*, ne ulazi pretjerano između redova u potrazi za narativima, diskursima, već ih na konkretnim mjestima pronalazi i izoluje, te daje dovoljno analize i ličnog razmišljanja i interpretacije kako bi tekst dobio na *pitkoći*. Kritički se osvrće na pisanje britanskih političara i ambasadora kao i štampe. Kritičkom analizom Radušić indirektno daje pozitivnu ili negativnu ocjenu za jednostrano interpretiranje i promoviranje, jednako kao i za višestranu opažanje, interpetiranje i objašnjavanje. Odlično poentira i dekonstruira pisanje pamfleta Gladstonea *Bulgarian Horrors* u čijem kontekstu ne zaboravlja ni Bosnu i Hercegovinu. Do kraja druge glave svog teksta Radušić

iznosi stavove drugih političara, stranaka, štampe po pitanju zločina, njihovog mjesta u antiturskoj *atrocities* agitaciji, planovima za rješenja problema nastalih u Osmanskom Carstvu, njihovom općem odnosu prema istima, kako treba reagirati.

Zločini i opisi njihovog provođenja su sastavni dio svakog političkog sučeljavanja pa bila to diskreditacija vlasti ili pak ukazivanje drugima na njene loše odluke i vođenje. Zasiurno je Radušić u tome vidio nešto više pa je jednu glavu posvetio isključivo tome, hororu zločina koji su se dešavali u Bosni i Hercegovini i narativima o istim. Prati pisanje putopisaca, profesora, misionara, avanturista, političkih predstavnika i ista propituje, analizira, stavlja u kontekst objašnjavanja, traži diskurse. Tekst se nadozvezuje i poprilično se lahko može pratiti i zadržava pažnju, bez da mu je uskraćena dimenzija naučnog i istraživačkog. Ova glava teksta predstavlja odličan materijal pojedincu da svojoj interpretaciji, dekonstrukciji i konstrukciji narativa dadne punu širinu. Međutim, kod Radušića to nije slučaj, u prethodnom redu smo mislili na sadržaj-tematiku, ne ulazi u pretjerane analize i interpretacije zbog čega je neko pisao na način na koji je pisao. Ipak, mi upotpunosti ne sporimo da to nije prisutno u tekstu. U centru dešavanja su slučajevi nabijanja na kolac, koji su predstavljeni ne samo kao ustaljena praksa lokalnih muslimana (iako su i oni predstavljeni barbarskiji naspram hrišćana) nego paradigma državnog sistema. Pratimo dvije strane antiturskog diskursa i antiturske agitacije, jedna drži neutralniju, ne upotpunosti negatorsku stranu da se zločini dešavaju, dok je druga dijametralno suprotna prvoj strani. Politički oportunistam ovih zločina u Bosni i Hercegovini tokom ustanka su iskoristili protivnici tadašnje vanjske politike Britanije prema Osmanskom Carstvu, konkretno mislimo na Gladstonea. Iznose se jednostrana viđenja položaja hrišćana, međusobnog odnosa hrišćana i muslimana u Bosni i Hercegovini tokom ustanka, te koliki značaj i utjecaj imaju na kreiranje javnog mnijenja.

Sagledavajući sveukupnu antitursku, antiosmansku agitaciju na britanskom domaćem tlu, Radušić dolazi do zaključka da je ona predstavljala

snažnu, ako ne i odlučujuću snagu koja je donijela novi zaokret u vanjskoj politici Britanije prema Osmanskom Carstvu i Istočnom pitanju. Tome Radušić dodaje pokretanje saradnje sa Rusijom, bivšom protivnicom na vanjskopolitičkom planu, pokretanje Carigradske konferencije (osjećanje nužnosti zaustavljanja krize, uzrokovano antiturskim/antiosmanskim mitinzima), odustajanje od očuvanja integriteta Osmanskog Carstva, odustajanje od očuvanja suvereniteta sultana. Prijedlozi na konferenciji, od strane Britanaca, tekli su upravo u tim smjerovima. Radušić ovo ističe kao posljedicu teza na antiturskim mitinzima tokom *atrocities* agitacije, političkim djelovanjem i pisanjem turkofobnih političara, štampe, putopisaca, misionara, profesora, historičara, avanturista. Dobija se jedan sasvim novi politički kurs i diskurs britanske vanjske politike u Istočnom pitanju. Mogli bismo ga interpretirati u svjetlu ličnih interesa Britanije, što je Radušić i uradio, parcijalno. Međutim, autor se više fokusirao na konkretni uži kontekst izvučen iz narativa i diskursa štampe i tekstova javnih ličnosti bez ekscesivnog analiziranja i interpretiranja šireg društvenog, političkog, ekonomskog i religijskog konteksta. Naravno, ne želimo da damo negativnu ocjenu zbog ovoga, naprotiv, pohvalno je, jer omogućava bolje koncentriranje na uži kontekst koji, u konačnici, može objasniti i širi kontekst. Pregovarački sto Velikih sila u Berlinu nije bio mnogo različit od onog na Carigradskoj konferenciji, mnoge tačke koje su ranije zagovarali britanski liberali (antiturski/antiosmanski diskurs) prenesene su i na ovaj kongres. Dodatak tome bila je ideja humanitarne vojne intervencije, o kojoj se u ranijim mitinzima i pamfletima antiturske agitacije mnogo raspravljalo i predlagalo. Želimo skrenuti pažnju i na *Zaključak* koji je napisan i bosanskim i engleskim jezikom, jezgrovit, sažet, s odlično poentiranim opažanjima, zaključnim tezama i interpretacijama.

Sveukupna ocjena za ovu knjigu je odlična, tekst je dobro sročeni i napisan, s jasnim praćenjem izvora, argumentacijskih linija kao i ličnih autorovih uočavanja i interpretiranja. Dojmilo nas je i to što je ova tema napisana na manjem broju stranica bez puno digresija, suvišnih informacija i izlaza iz okvira teme. U tome se ogleda vještina pisanja, kvalitet istraživanja

i posvećenost radu, te dobra koncentracija autora. Evidentan je izraziti uloženi istraživački trud i rad. Toplo preporučujemo čitanje ove knjige, jer predstavlja jednu pravu historiografsku *poslasticu* za ljubitelje i društvene i političke historije.

Aladin Kučuk